

López i Tossas, Emili

Reflexió al voltant de la
introducció de la premsa a
Badalona i la seva problemàtica

La ciutat de Badalona té un emplaçament geogràfic, caracteritzat per la proximitat a Barcelona, que marca d'una manera important la seva evolució històrica, sobretot pel que fa a l'època contemporània. Però, alhora, amb relació als altres nuclis de població de la rodalia de la capital, ha sabut mantenir la seva pròpia identitat, com si es tractés d'una població sensiblement més allunyada. De fet, Badalona sempre s'ha trobat entre dues aigües: o bé ser una més de la xarxa catalana de ciutats de tipus mitjà o bé una prolongació del cap i casal, condicionada per tot el que s'hi esdevé.

Deixant de banda el veïnatge amb Barcelona, el que és fonamental de Badalona en el període que analitzarem (1860-1870) és que, malgrat el seu pes demogràfic, no aconseguí de dotar-se d'una sèrie d'elements que comporta el fet de poder ser considerada una població de tipus mitjà a Catalunya, com és, per exemple, fer sortir i consolidar un sistema de comunicació escrit. Caldrà esperar fins a final del segle XIX per a veure assolida aquesta fita.

1. Cop d'ull a la situació de Badalona entre 1850 i 1868

Les activitats productives fonamentals

A despit del que puguem pensar, el sector primari continuava essent, en aquest període, el grup d'activitats productives fonamen-

tals de Badalona, si bé el sector secundari començava a entrar-hi amb força.

Els conreus fonamentals eren el blat i, sobretot, la vinya, molt rendibles i fàcilment comercialitzables a Barcelona. Els propietaris de les més grans extensions de terra eren en gran part barcelonins, i els petits propietaris i els jornalers eren fonamentalment badalonins. Pel que fa al sector secundari, les indústries tèxtils ocupaven part dels badalonins, a banda les diverses activitats d'indústria domèstica que feien els camperols per tal d'arrodonir el seu sou. La crisi del cotó dels anys seixanta hi farà reduir la presència del tèxtil i uns nous sectors industrials s'hi implantaran: la refineria El Sucre de Fontrodona i Castelló (1865), El Cristall de Farrés i Cia. (1866), El Gas de Josep Jaurés (1866), l'Anís del Mono de Bosch i Grau (1868). En general, l'equipament industrial prové del capital barceloní. Badalona, unida amb Barcelona per ferrocarril des de 1848, fou el lloc idoni per a situar-hi empreses que ja no era convenient d'instal·lar en un pla de Barcelona cada vegada més atapeït i en què la rendibilitat anava lligada a l'especulació urbanística.

El creixement demogràfic i urbanístic

El paràmetre més destacat del període que comentem és l'arribada important de forasters a Badalona, provinents de diverses contrades de l'interior (Urgell, Osona, Ripollès, Anoia) i del sud (Baix Ebre, Montsià), que s'efectua paral·lelament al desenvolupament agrícola i industrial de signe capitalista. Dels 5.500 habitants que tenia el 1850, passà als 12.000 el 1860. Aquest fou el creixement més fort a la Badalona del XIX en un període de deu anys. A partir de 1860, la crisi general afectà la demografia badalonina amb una suau reducció poblacional, que aviat es recuperà (13.500 el 1877).

En un breu espai de temps, doncs, passà a ser, pel volum poblacional, una vila més propera a les ciutats catalanes de tipus mitjà (entre els 8.873 habitants de Terrassa i els 27.257 de Reus el 1860) que no pas un dels pobles petits de la rodalia de Barcelona. Les poblacions del pla de Barcelona (Sants, Gràcia, Sarrià, etc.) formaven una primera anella concèntrica, molt propera a la capital i, encara més, arran de l'enderrocament de les muralles i la contrucció de l'Eixample, cosa que fa que hom les consideri com una unitat amb Barcelona malgrat que durant uns quants decennis fossin encara municipis independents.

Unit al salt demogràfic, hi hagué un creixement urbanístic que deixà fora de joc definitivament el nucli medieval de la vila, situat al voltant de l'església de Santa Maria, per eixamplar-se en direcció al mar a través de la urbanització del carrer de Mar i unir el nucli antic amb el barri de pescadors, bastit en el segle XVIII; i, en segon terme, el creixement industrial seguí el camí ral i la via del tren, paral·lelament a la mar. Un contemporani, mossèn Joan Solà i Seriol, ens ho explica així:

Lo camí de Mar s'havia convertit en lo concorregut carrer del dit nom, ahont com en un riu principal afluïan tots los altres que a dreta y esquerra séva s'anavant contruint. [...] Tot vessava ja de casas y de gent en 1860.

2. 1868: el nou ambient polític i la seva repercussió a Badalona

La situació general

Grups polítics i militars espanyols havien intentat revoltar-se unes quantes vegades sense èxit, des de 1856, contra el règim polític borbònic. Pel setembre de 1868, però, comandats per Prim i uns altres caps militars, es pronunciaren i aconseguiren el poder. Aquests militars, com també uns quants grups econòmics que tenien els seus negocis encallats a causa de la crisi que afectà la indústria i els ferrocarrils, controlaven el Partit Progressista. No havent pogut accedir al poder per mitjà d'una via parlamentària, només els quedava la possibilitat d'insurreccionar-se al marge del sistema configurat pels liberals, pels moderats i per la reina Isabel II. Ara bé, per aconseguir-ho, el progressistes també van haver de pactar amb grups polítics situats més a l'esquerra, fonamentalment els demòcrates, per tal de tenir prou base popular. A Catalunya, l'aixecament no produí, per regla general, cap mena de trasbals insurreccional important. Simplement s'hi féu el traspàs de poders i s'hi formaren les juntes revolucionàries seguint el model general.

La situació a Badalona

Com a tot Catalunya, el procés «revolucionari» hi fou d'allò més pacífic i s'hi seguiren mimèticament els passos de Barcelona. El 30 de setembre s'hi formà la Junta Revolucionària, més per les directrius

emanades de Barcelona que no pas per pressions populars. En aquest sentit, quan de Barcelona arribà l'ordre de dissoldre les juntes revolucionàries, a Badalona se seguí el manament que deixava de banda les eleccions que havien de fer-se per a constituir la Junta Revolucionària definitiva. El 2 d'octubre hi fou constituït un Ajuntament provisional que esdevingué definitiu amb les eleccions de desembre de 1868.

En aquestes eleccions es confirmaren les noves persones que havien format part de la Junta Revolucionària i de l'Ajuntament provisional, les quals es presentaren en una candidatura única i oficialista. Un fet a destacar és la important abstenció que hi hagué i que contrasta amb les eleccions a Corts del gener de 1869. Aquesta abstenció en les municipals és la franja de vot republicà que no aconseguí organitzar una candidatura alternativa, la qual cosa demostra la poca cohesió del moviment republicà, a diferència d'unes altres viles i ciutats, sobretot del mateix nivell demogràfic, de tot Catalunya. En les eleccions a Corts, que a Catalunya foren àmpliament guanyades pels republicans, tots els escons de la circumscripció de Barcelona anaren a les mans d'aquests. Badalona fou l'únic municipi del districte electoral de més de 1.500 habitants (en tenia 12.000!) on guanyaren els monàrquics. Una altra vegada ens adonem que, malgrat la seva població, no hi ha encara una integració de Badalona en les noves tendències socials i polítiques contemporànies de Catalunya.

3. *La fugaç vida d'El Eco de Badalona*

La primera publicació badalonina sortí en el bell mig d'aquesta situació social, política i econòmica fins ara descrita. Francesc Planas i Casals, fundador i ànima del periòdic, aprofità una situació política favorable i propera al seu pensament i intentà dur a terme l'aventura que representava una empresa d'aquestes característiques. Ell bé sabia, com veurem, les dificultats de fer sortir un setmanari en aquelles condicions. Fem, doncs, primer un repàs de la vida d'aquest prohom badaloní.

Francesc Planas i Casals

El fundador i director d'*El Eco de Badalona* va néixer el 25 de juny de 1845 en el si d'una família de corders i pescadors badalonins. Orfe

des de molt petit, tingué accés a les lletres, a diferència de la gran majoria dels seus conciutadans, i entrà a treballar com a auxiliar d'escriptori d'un comerç de Barcelona. Passà després a les oficines del Ferrocarril del Norte, on treballava un oncle seu. S'instal·là a la plaça Nova de Barcelona i hi obrí una xocolateria. El 1868 féu algunes col·laboracions per al diari *La Crónica de Cataluña*, que pel maig de 1868 s'havia fusionat amb *La Corona*, diari fundat el 1854 per Víctor Balaguer amb el nom de *La Corona de Aragón*. En aquell ambient es decantà per la ideologia progressista de Prim i d'Espartero, alhora que conegué un seguit d'escriptors i de literats barcelonins.

Sense deixar de residir a Barcelona i passada ja la Revolució de Setembre de 1868, organitzà la sortida d'*El Eco de Badalona*, fet que es dugué a terme el 6 de desembre amb el suport d'alguns badalonins, entre els quals es destacaren Jaume Solà i Seriol (1845-1880), sacerdot i historiadors, el qual, amb el seu germà Josep, obrí una escola secundària a Badalona, i Pere Renom i Riera. Les seves inclinacions polítiques —el lema de la publicació fou «Libertad y Orden»— foren ben explícites als articles signats per ell, sovint amb el pseudònim Guzmán. El 18 d'abril de 1869, Francesc Planas i Casals va haver de tancar el setmanari a causa, com després veurem, de les poques vendes i del dèficit econòmic que s'hi havia acumulat.

A partir d'aleshores fou corresponsal d'uns quants periòdics sense deixar mai de banda la idea de tornar a intentar fer sortir una publicació a Badalona. Així, el 6 d'octubre de 1878 començà la segona època d'*El Eco de Badalona*, degudament autoritzat pel Ministeri de la Governació. Aquesta vegada —Badalona s'havia transformat i ja acceptava com a normal la cultura escrita— l'intent fou reeixit, fins al punt que es traslladà a viure a Badalona i hi establí la primera impremta de la vila, on es confeccionà el periòdic.

L'agost de 1879 organitzà el primer d'uns certàmens literaris anuals que se celebraren durant uns quants anys, en els quals participaren Serafí Soler, *Pitarra*, Antoni Bori i Fontestà i Joan Maragall.

Malalt des de 1897, morí el 15 de febrer de 1911. El seu fill, Antoni Planas i Carreté, continuà l'edició d'*El Eco de Badalona* i en el periodisme, com també el seu nét Antoni Planas i Viscarri.

El naixement d'El Eco de Badalona

El diumenge 6 de desembre de 1868, doncs, sortí a la llum la primera publicació de la història badalonina, bé que impresa a Bar-

celona, a l'obrador de González, situat al portal Nou. Un article del primer número, signat per Miquelet de la Conreria, saludava amb entusiasme l'aparició del full:

¡Badalona! ¡Badalona patria meva! jo't saludo, jo't saludo ab efusió, ple de entusiasme, esparramant contento per tots los meus poros, y me extassio en pensar lo goig, lo gust que tindré de poder llegir los teus fets, las tevas obras y glorias pregonadas pe'ls teus fills.

[...] temps feya aguardaba ab desitg veuret sacudí la teva ignorancia, que tant mal te sentaba, essent una vila industriosa, agrícola y marinera, vila gran [...].

Mes ara ya es altra cosa, gracias als esforços, al patriotisme y á la instrucció de alguns habitants, havém lograt posarnos per molts objectes al nivell y al devant de algunas vilas, que fa molt poch temps no'ns hi podiam igualá.

[...] Jo prometo fe tots los esforços posibles á fi que no sigui efimero en illuminarnos aquest senzill periódich [...].

Ab la confiança que tot lo poble se unirá ab los meus esforços vos dona las gracias per endavant lo MIQUELET DE LA CONRERIA.

Un altre article, però, signat per Guzmán, pseudònim —recordeu-ho— del director i fundador, Francesc Planas i Casals, que sortí a tall d'editorial també al primer número ens mostra d'una manera molt més equànime la situació de Badalona si la comparem amb unes altres viles d'un mateix nivell poblacional —les ciutats que he anomenat de tipus mitjà— i les poques possibilitats que tenia la seva empresa:

Mengua muy grande para nosotros seria, mengua inmensa para Badalona fuera, el que se tuviera que decir que *habiendo en esta villa intentádose publicar un periódico no ha podido sostenerse por falta de suscritores*. No, no lo esperamos y no creemos llegue este caso, que baldón de oprobio para toda Badalona fuera. Ahí teneis Gracia, Mataró, Sabadell, Villanueva, Vich, Tortosa, La Bisbal y muchas y muchísimas otras poblaciones en que, todas son de mucha menor importancia á la que esta villa tiene, y esto no obstante, tienen uno ó más periódicos que sostengan y defiendan sus intereses con el mayor beneplácito y la más grande acogida para todos sus respectivos habitantes.

Hem vist la situació política de Badalona, que no difereix gaire dels pobles petits; ara ens adonem que la situació de la cultura escrita és també manifestament diferent de la dels nuclis urbans ja perfectament consolidats que esmentava Planas i Casals. Badalona era, doncs, només una acumulació de gent que es regia encara per unes normes que no entraven en les conductes «modernes» que volien introduir *El Eco de Badalona* i els seus redactors.

Per acabar d'adonar-nos d'aquesta especificitat de Badalona, serà bo que donem una mirada al següent estudi comparatiu referit a les capçaleres que aparegueren entre 1865 i 1875 a les viles i les ciutats de tipus mitjà. En aquest estudi provisional he deixat de banda les capitals provincials, que s'hi podien haver inclòs tenint-ne en compte el pes demogràfic però que, per les seves particularitats administratives, tenien una quantitat de publicacions, en aquell període, molt més important. Tampoc no hi he inclòs les poblacions del pla de Barcelona per les raons ja esmentades —recordem-ho: ja formen, crec, un tot homogeni amb Barcelona.

COMPARACIÓ DEL DIFERENT GRAU DE CONSOLIDACIÓ DEL SISTEMA DE COMUNICACIÓ ESCRIT ENTRE LES VILES I LES CIUTATS DE TIPUS DEMOGRÀFIC MITJÀ

REUS (habitants 1860: 27.257; 1877: 27.595)

1859-1938: *Diario de Reus*. 1865: *Revista del Ateneo*. 1868: *La Verdad*, *Boletín Oficial*, *El Canto Claro*, *El Crepúsculo*, *La Redención del Pueblo*, *El Sorbete*. 1869: *La Antorcha del Trabajo*, *El Enano de la Venta*, *El Farol*, *El Mosquito*. 1870: *Revista del Fomento Artístico*, *El Reusense*, *La Torre de Babel*. 1871: *La Redención del Pueblo* (2a època). 1872: *El Eco del Centro de Lectura de Reus* (3a època). 1873: *El Clamor del Pueblo*. 1874: *Las Circunstancias*.

TORTOSA (1860: 24.702; 1877: 24.057)

1845-1902: *El Ebro*. 1865: *La Actualidad*, *La Voz del Progreso*. 1866: *Diario de Tortosa*. 1867: *El País*, *El Museo Dertosense*, *El Dertosense*. 1868: *El Correo del Ebro*, *La Revolución*, *El Sufragio Universal*. 1870: *La Opinión del País*, *La Voz de la Patria*, *Boletín Oficial del Ayuntamiento Republicano de Tortosa*, *La Concordia*. 1871: *El Amigo del Pueblo*, *El Clamor*, *La Ciudad de Tortosa*. 1872: *El Pacto Federal*. 1873: *La Crónica Local*, *Lo Chibarri*.

MATARÓ (1860: 16.603; 1877: 17.413)

1864-1866: *Revista Mataronesa* (2a època). 1866: *Crónica Mataronesa*. 1868: *Boletín del Colegio Valldemía*. 1869: *El Eco de la Costa*, *La Hoja Mataronesa*, *La Juventud*. 1870: *El Trapero*. 1872: *El Eco del Litoral*, *La Voz de Iluro*.

MANRESA (1860: 16.193; 1877: 18.537)

1865: *La Crónica de Manresa*. 1869: *El Eco del Bruch*, *El Batallador Legitimista*, *El Faro Manresano*. 1870: *La Fraternidad* (2a època). 1872: *La Golondrina*, *La Porra*.

SABADELL (1860: 14.214; 1877: 18.117)
1868: *Diario de Sabadell*. 1869: *El Proteccionista*. 1871: *Boletín de la Juventud Católica*, *El Espectador*, *El Obrero*. 1874: *El Federal Sabadellés*.

VALLS (1860: 13.319; 1877: 13.252)
1867: *El Joven Vallense*. 1871: *El Tejedor*. 1874: *Lo Marfull*.

VIC (1860: 13.036; 1877: 12.478)
1865: *El Defensor de la Verdad*. 1866: *El Porvenir*. 1868: *El Pueblo Vicense*, *La Libertad*. 1869: *La Patria*, *El Domingo*, *El Ausetano*, *La Comarca*. 1870: *La Monarquía Católica*, *La Crónica Montañesa*. 1873: *La Revista Franciscana*.

VILANOVA I LA GELTRÚ (1860: 12.225; 1877: 13.521)
1850-1936: *Diario de Villanueva y Geltrú*. 1865: *La Antorcha de Villanueva y la Geltrú*, *El Faro de Villanueva y la Geltrú*. 1866: *Lo Pagès*. 1868: *El Liberal Vilanovés*. 1869: *La Creación*, *El Criterio*.

BADALONA (1860: 12.060; 1877: 13.758)
1868: *El Eco de Badalona*.

IGUALADA (1860: 11.896; 1877: 11.879)
1868: *El Eco de Igualada* (2a època).

OLOT (1860: 10.262; 1877: 6.867)
1874: *El Iris*.

FIGUERES (1860: 10.082; 1877: 11.739)
1867: *El Ampurdán*. 1868: *La Tramontana*, *La Barretina*, *Boletín Oficial de la Junta Revolucionaria de Figueras*, *El Hogar*, *La República*. 1871: *La Unión Republicana*. 1875: *El Impertinente*.

TERRASSA (1860: 8.873; 1877: 11.199)
1868: *El Tarrasense*. 1869: *El Republicano del Vallés*. 1875: *El Genio Tarrasense*.

Fonts: TORRENT, J.: *La presse catalane depuis 1647 jusqu'à 1937*, Barcelona, 1937; TORRENT J.; TESIS, R.: *Història de la premsa catalana*, Barcelona, 1966.

Cal afegir-hi que moltes poblacions més petites tingueren també en aquell període un volum de periòdics superior al de Badalona. Esmento només el cas de Vilafranca del Penedès, on, amb 6.624 habitants el 1860, en el període estudiat sortiren set capçaleres. També cal dir que a la redacció d'*El Eco de Badalona*, tal com confirmen les

ressenyες publicades al periòdic, arribaren noves publicacions d'aquestes localitats que no he trobat a les fonts consultades.

En tot cas, queda aclarida la situació de Badalona: consolidació escassa com a ciutat moderna i penetració insuficient de nuclis polítics i intel·lectuals que dirigeixen un procés de canvi del sistema comunicatiu oral imperant. A Badalona, doncs, a diferència dels altres nuclis de població ressenyats, la premsa, *El Eco de Badalona*, no té més remei que plegar.

El comiat d'El Eco de Badalona

El darrer número fou del 18 d'abril de 1869, i el 16 de maig es publicà un suplement que comentava la situació econòmica de la publicació, alhora que feia un seguit de consideracions al voltant del tancament. L'escrit, signat pel director i fundador, Francesc Planas i Casals, declarava:

Una vez verificada la gloriosa revolución de Setiembre intenté, junto con mi amigo Renom, el dar publicidad á un periódico en esta populosa cuanto importante villa para que la defendiese sus intereses morales y materiales y para colocarla con ello á la altura que se merece.

[...] á nuestro pesar, nos ha hecho desistir el haber, por desgracia, visto el poco lisonjero éxito que un periódico puede alcanzar en nuestra estimada villa.

A continuació torna a fer les comparacions entre les ciutats d'un mateix volum demogràfic i amb una consolidada situació periodística, tal com s'havien fet al primer número, les quals es tornaran a repetir encara quan, nou anys més tard, es reobrirà la publicació. Per tant, fins i tot en una situació política favorable, han de tancar, i el director intenta explicar-ne el perquè:

¿Cuál es la causa de que en esta población no se haya podido sostener un pequeño periódico semanal? ¿Qué motivo habrá podido dar margen á que una villa como la de Badalona que cuenta cerca de 16.000 [sic] habitantes *solo unos setenta* hayan sido suscritores del *Eco*? La causa y el motivo de esto que se lamenta no es mas que una mal entendida y reprobante negligencia producida por la frialdad en unos, indiferencia en otros, frialdad y indiferencia que no se esplica, ni esplicarse puede, tratándose de una importante villa como la de Badalona, en la que parece son pocos, muy pocos y contados los que tienen el interés y la mira de colocarla al nivel de las que, por su clase, la corresponde y merece. [...]

A nuestros desvelos, á nuestros afanes, no se ha correspondido cual se esperaba. [...].

Els promotors d'*El Eco*, segons aquesta declaració, eren uns incompresos per a la gran majoria de la població.

Finalment, s'hi fa un petit resum de la situació econòmica de l'empresa, clarament desfavorable als ingressos. Una dada que crida l'atenció, i a partir de la qual ens podem fer una idea de la difusió, és el nombre de periòdics venuts, que figura a l'apartat dels ingressos. En total se'n van vendre 1.011 públicament. Aquesta dada, dividida pel total de números que van sortir, 20, ens dóna una mitjana de 50 exemplars, que, juntament amb els 70 subscriptors esmentats, fan un total de 120 exemplars per número: un per cada 100 habitants si tenim en compte la població (12.000). La premsa arribava a l'1% o —fem-ho magnànimament— al 5% de la població badalonina. Potser, des de la instal·lació del tren el 1848, la premsa de Barcelona tenia alguna difusió a Badalona per la proximitat, però m'inclino a pensar que ben poca, ja que Gràcia s'hi trobava encara més a prop i bé tenia premsa pròpia; i Badalona, més endavant, força que en tingué. El que caldria investigar i analitzar és el nivell d'alfabetització de la població, de segur molt baix. Aquesta dada es troba sempre directament implicada en la difusió de la premsa i seria senzill concloure, no solament per a Badalona, sinó com a característica general, que la premsa és una qüestió de petites minories durant tot el segle XIX. En el cas que ens ocupa, aquesta minoria intel·lectual situada al voltant d'*El Eco de Badalona* s'interessà en la «instrucció» de la població en el sentit que agafés les habituds pròpies del sistema de comunicació escrit. Al primer número del setmanari, una nota de la crònica local diu sobre el tema (noteu-hi, també, una nova comparació amb altres poblacions):

Ahora que tenemos la libertad de reunión y asociación, ahora que tenemos todas las libertades, ¿se dispondrá en esta gran población un centro encaminado á instruir gratuitamente por las noches, á la clase proletaria y trabajadora, cual sucede en otros puntos de mucha menos importancia á esta popular villa?

4. *L'estreta relació entre les bases culturals d'una societat i els seus sistemes de comunicació*

Si tenim present el que diuen els estudiosos de la premsa catalana, Badalona és un exemple d'importància periodística, comptant i tot amb la seva proximitat a Barcelona; però bàsicament aquesta afirmació no es pot estendre més que al període comprès entre final del segle XIX i el 1939. Abans, la situació sociològica de Badalona

encara no era l'adequada per a acceptar la presència de la premsa com un fet lògic i normal de la comunitat.

En aquest punt, cal que ens adonem de la diferència que hi ha entre l'estudi positiu de la premsa, realitzat com a simple enumeració, evidentment útil en una primera fase de la recerca, i l'assaig d'intentar interrelacionar premsa i societat. El gran repte que té l'historiador és estudiar la premsa com a part d'una situació cultural i com a sistema de comunicació d'una societat. La premsa només podrà entendre's partint del coneixement de la realitat social. Una base social determinada comporta uns sistemes de comunicació determinats i cada societat marca el perquè d'un tipus de premsa.

Tornant al cas concret de Badalona, en el període estudiat el sistema de referències culturals fonamentals era encara bàsicament rural. Hem apuntat el predomini de les activitats primàries, l'arribada d'un grup nombrós d'immigrants de diferents zones rurals catalanes, la penetració deficient de nous corrents de pensament i la poca solidesa de Badalona com a nucli amb una burgesia capaç d'imposar els seus models culturals. En unes condicions com aquestes, la premsa, un sistema de comunicació nou que utilitza un llenguatge nou i vol uns hàbits nous, no hi té cap possibilitat encara que el nivell demogràfic de la vila sigui molt important. Caldrà, doncs, esperar uns quants anys per a constatar la consolidació de la premsa badalonina de la qual tant parlen els entesos.

Partint de la base que existeixen tres models comunicatius fonamentals en la història humana, que són l'oral, l'escrit i l'àudio-visual, cada un dels quals, respecte a l'anterior, unifica més els sistemes d'expressió i les pautes culturals d'una quantitat cada vegada més important d'éssers humans, calgué esperar que la premsa —i, per tant, la cultura escrita— anés essent considerada gradualment en la societat contemporània com un model cultural que calia privilegiar en contra del model comunicatiu oral, que anà passant a un segon terme, subordinat a l'escrit. De la mateixa manera, el model escrit, d'ençà de la irrupció de la ràdio i, sobretot, de la televisió, és a dir, del model comunicatiu àudio-visual, passà igualment a una situació de subordinació.

Bibliografia

- ALSINA VALLS, S. «La revolución de septiembre de 1868 en Badalona». *Revista de Badalona*, número extra de la Festa Major de 1968.
- BAZATAQUI VILLARROYA, Manuel. «Don Francisco de A. Planas y Casals, fundador y director del primer periódico local *El Eco de Badalona*». *Eco Badalonés* (6 de setembre 1968).
- GUILLAMET, Jaume. *La premsa comarcal. Un model català del periodisme popular*. Barcelona, 1983.
- LÓPEZ I TOSSAS, Emili. «Badalona al voltant dels esdeveniments de 1868». *Carrer dels Arbres* [Badalona], (1986), núm. 47-48.
- SAGUÉS, Ramon. «De les transformacions del s. XVIII a la Badalona dels nostres dies». A: *Resum d'història de Badalona*. Badalona, 1984.
- SOLÀ I SERIOL, Jaume: *Milloras de Badalona*. Badalona, 1880.
- SOLER I PEREJOAN, Gaietà. *Badalona, monografia històrica-arqueològica*. Barcelona, 1890.
- TORRENTS, Joan; TÀSIS, Rafael. *Història de la premsa catalana*. Barcelona, 1966.
- VILLARROYA I FONT, Joan: «1787-1875. Conflictes, Guerres Civils i naixement d'una ciutat industrial». *Carrer dels Arbres* [Badalona], 3a època, (1991), núm. 2.

Hemeroteca

- Col·lecció d'*El Eco de Badalona*, 1a època (1868-1869), de la Biblioteca Popular de La Caixa de Badalona.